

บทที่ 6

ความสำคัญ ลักษณะที่ดีของหนังสือที่ใช้ในโรงเรียน และส่วนประกอบ ของหนังสือเรียน

หนังสือที่ใช้ในโรงเรียนมีอยู่หลายประเภทดังได้กล่าวมาแล้ว ในที่นี้จะกล่าวเน้นเฉพาะความสำคัญและลักษณะที่ดีของหนังสือเรียน หนังสือเสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัด และคู่มือครู

ความสำคัญของหนังสือเรียน

ในระบบการสอนใด ๆ ก็ตาม หนังสือเรียนมีบทบาทและหน้าที่ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ดังเช่น เดทตัน (Deighton. 1971: 212-213) กล่าวถึงความสำคัญของหนังสือเรียนสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

- (1) หนังสือเรียนเป็นอุปกรณ์การสอนซึ่งทำหน้าที่ในการเสนอเนื้อหาวิชาอย่างมีระบบ จากง่ายไปหายาก จากสิ่งที่เคยคุ้นไปหาสิ่งที่ไม่เคยคุ้น และจากรูปธรรมไปหานามธรรม
- (2) หนังสือเรียนมุ่งให้นักเรียนได้เตรียมพร้อมตนเองในแง่ความรู้พื้นฐาน ความคิดรวบยอดและหลักการ เพื่อจะได้เรียนต่อไป
- (3) หนังสือเรียนช่วยให้นักเรียนได้ทบทวนและเรียบเรียงความรู้ ใช้อุปกรณ์การสอนบางอย่างอาจช่วยความจำได้ชั่วคราว แต่หนังสือเรียนสามารถใช้ทบทวนความจำใหม่ได้ โดยดูจากสารบัญและดัชนีหนังสือ

บราวน์ เลวิส และฮาร์เคิลโรด (Brown, Lewis and Harclerod. 1969) กล่าวถึงความสำคัญของหนังสือเรียนว่า

- (1) เป็นสื่อการสอนที่ประหยัด (Economy) เพราะราคาถูกกว่าสื่ออย่างอื่น และใช้ได้หลาย ๆ ครั้ง

(2) เหมาะกับการสอนแบบเอกัตบุคคล (Individualization of Instruction) ซึ่งใช้ปรับให้เหมาะกับความเร็วของแต่ละคน ให้เรียนได้ตามความสามารถและความต้องการ

(3) ช่วยจัดระเบียบของการสอน (Organization of Instruction) เพราะหนังสือเรียนจัดเนื้อหาไว้อย่างต่อเนื่อง ตามลำดับจากง่ายไปหายาก ช่วยให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

(4) มีส่วนช่วยสนับสนุนเกี่ยวกับการสอน (Tutorial Contributions) โดยแนะนำวิธีเรียนและกิจกรรม คำถาม และบอกแหล่งค้นคว้าเพิ่มเติม

(5) ช่วยปรับปรุงการปฏิบัติการสอน (Improvement of Teaching Practices) เพื่อให้การสอนมีระเบียบและสอนได้ง่ายขึ้น

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดที่หนังสือเรียนแตกต่างไปจากหนังสือประเภทอื่น คือ หนังสือเรียนมีเนื้อหาตรงตามหลักสูตร ดังนั้นจึงสรุปความสำคัญของหนังสือเรียนได้คือ

(1) มีขอบข่ายเนื้อหาตรงตามหลักสูตร ช่วยให้ครูสอนนักเรียนได้ครบถ้วนตามที่หลักสูตรวางไว้

(2) เป็นสื่อกลางที่มีคุณค่าระหว่างครูและนักเรียน ทำให้เข้าใจเรื่องเดียวกันไปในแนวเดียวกัน

(3) มีการเรียงลำดับของเนื้อหาจากง่ายไปยาก จากสิ่งที่เหมือนกันไปสู่สิ่งที่แตกต่างกัน จากสิ่งที่รู้ไปหาสิ่งที่ไม่รู้ และจากรูปธรรมไปยังนามธรรม ทำให้การเรียนการสอนเป็นไปตามลำดับขั้น

(4) ช่วยเตรียมพร้อมนักเรียนโดยให้ข้อมูลเบื้องต้น ทั้งด้านข้อเท็จจริง ความคิดรวบยอด และหลักการ เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาล่วงหน้าก่อนเรียนและใช้ทบทวนความรู้เมื่อเรียนเสร็จแล้ว

(5) เป็นสื่อการเรียนการสอนที่สนองความแตกต่างระหว่างบุคคลของนักเรียน เพื่อให้ นักเรียนได้เรียนตามอัตราความเร็วของความสามารถของตนเอง

(6) เป็นสื่อการเรียนการสอนที่ประหยัด มีราคาถูกและใช้ได้หลายครั้ง

อย่างไรก็ตามหนังสือเรียนก็มีข้อจำกัดที่การเสนอเนื้อหาในรูปแบบที่ “สำเร็จรูป” และ “ย่อยมาแล้ว” ทำให้ผู้เรียนไม่รู้สึกรู้ว่าต้องคิดหรือจัดระเบียบข้อมูลต่าง ๆ หรือสรุปใจความที่อ่านออกมาเป็นข้อสรุปของตนเอง ดังนั้นการสอนจึงทำเพื่อ “จะจำไว้” มากกว่ามุ่งใช้ข้อมูลในหนังสือเรียนมาช่วยการตัดสินใจหรือแก้ปัญหา (เปรี๊อง กุมท 2525: 267)

หนังสือเรียนในปัจจุบันนี้ มีการจัดทำและการผลิตขึ้นภายใต้เงื่อนไขมากมาย โดยเฉพาะในเรื่องระยะเวลา การควบคุมคุณภาพมาตรฐาน การควบคุมราคา และการแข่งขันในตลาดจำหน่าย ดังนั้นจึงมีข้อบกพร่องอยู่ไม่น้อยในเรื่อง เนื้อหาไม่ถูกต้อง ข้อมูลไม่ทันสมัย การเสนอเนื้อหาไม่น่าสนใจ ภาพประกอบไม่ส่งเสริมการเรียนรู้ เนื้อหามาก และอ่านเข้าใจยาก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม หนังสือเรียนก็ยังคงดำรงบทบาทหลักในการเรียนการสอนอยู่ตลอดเวลา แม้จะมีข้อบกพร่องดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งผู้มีหน้าที่รับผิดชอบก็ได้พยายามแก้ไขมาโดยตลอด เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายที่คาดหวังไว้ นั่นคือ การมีหนังสือเรียนที่ดีตามอุดมคติ

ลักษณะของหนังสือเรียนที่ดี

หนังสือเรียนที่จะช่วยส่งเสริมการเรียนการสอนได้ดี ควรมีส่วนประกอบที่ถือเป็นลักษณะภายนอกและลักษณะภายใน ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะภายนอก ได้แก่ลักษณะอันเป็นส่วนประกอบของหนังสือเรียน ที่กำหนดให้มีเพื่อช่วยผู้อ่านในการศึกษาหนังสือเรียนนั้น เป็นส่วนที่ยังไม่ใช่ส่วนเนื้อหาสาระของหนังสือโดยตรง แต่เกี่ยวข้องกับทิศทางหนึ่งกับเนื้อหาสาระและกับการที่ผู้อ่านหนังสือจะนำไปใช้ในการศึกษาเรื่องราวจากหนังสือนั้น ได้แก่

1.1 ชื่อเรื่องหนังสือ ชื่อเรื่องหนังสือควรแนะผู้อ่านให้เกิดความเข้าใจหรือการคาดคะเนได้พอสมควรว่า หนังสือเรียนมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องอะไร ชื่อหนังสือที่มีความหมายกว้างเกินไป ทำให้ผู้อ่านไม่อาจคาดคะเนเนื้อหาสาระที่แน่นอนได้ ทำให้หนังสือไม่น่าสนใจและผู้อ่านไม่สามารถจะกำหนดจุดสนใจหรือเป้าหมายในการอ่านที่ชัดเจนได้ ส่วนชื่อเรื่องหนังสือที่แคบเกินไป อาจทำให้ไม่ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดของหนังสือ ไม่ส่งเสริมความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับขอบเขตสาระของหนังสือเท่าที่ควร และผู้อ่านจะรู้สึกผิดความคาดหมาย เนื่องจากชื่อเรื่องและเนื้อหาไม่สอดคล้องสัมพันธ์กันเท่าที่ควร

1.2 คำนำหนังสือ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้รายละเอียดแก่ผู้อ่านเกี่ยวกับหนังสือมากยิ่งขึ้น ส่วนใหญ่คำนำหนังสือจะกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของผู้เขียนในการเขียนหนังสือ เหตุจูงใจที่เขียนหนังสือขึ้น หนังสือครอบคลุมเนื้อหาอะไรบ้าง มีสาระกว้างขวางลึกซึ้งเพียงไร ผู้เขียนอาศัยหลักการหรือทฤษฎีความรู้ใดเป็นแนวทางในการอภิปรายเนื้อหา จุดเน้นพิเศษเกี่ยวกับเนื้อหาสาระอยู่ตรงส่วนใด หนังสือเขียนขึ้นเพื่อผู้อ่านกลุ่มใดโดยเฉพาะ หรือผู้อ่านกลุ่มใดจะได้ประโยชน์มากที่สุด โครงสร้างในการเสนอเนื้อหาในแต่ละบทเป็นอย่างไร ผู้อ่านควรศึกษาหนังสือในลักษณะใด

1.3 ผู้เขียนและสำนักพิมพ์ ผู้เขียนและสำนักพิมพ์เป็นเครื่องประกันคุณภาพของหนังสือเรียน หนังสือเรียนควรระบุชื่อสำนักพิมพ์และชื่อผู้เขียน รวมทั้งคุณสมบัติและประสบการณ์ของผู้เขียนไว้ด้วย ถ้ามีผลงานทางวิชาการของสำนักพิมพ์และของผู้เขียน ก็จะช่วยสะท้อนให้เห็นความน่าเชื่อถือของหนังสือได้ดียิ่งขึ้น

1.4 วันเวลาและจำนวนครั้งที่พิมพ์หนังสือ เนื้อหาสาระของวิชาการสาขาต่าง ๆ มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ บางสาขาวิชาเนื้อหาล้าสมัยได้ง่าย หรือบางสาขาวิชามีการศึกษาค้นคว้าสิ่งใหม่ ๆ ด้วย หนังสือเรียนที่ดีจึงควรมีการปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อยู่เสมอ หนังสือที่พิมพ์ล่าสุดถือว่าเป็นฉบับที่ถูกต้องเหมาะสมที่สุด

1.5 สารบัญเรื่อง สารบัญเรื่องจะสะท้อนให้ผู้อ่านเห็นโครงสร้างเนื้อหาของหนังสือว่ามีารแบ่งเป็นภาค เป็นบท เป็นตอน อย่างไร มีความต่อเนื่องเชื่อมโยงอย่างไร ดำเนินเรื่องเป็นลำดับขั้นตอนที่ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างไร มีรายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาสาระเพียงไร ประกอบด้วยเครื่องส่งเสริมการอ่านและการทำความเข้าใจหนังสือ เช่น คำถาม คำอธิบายศัพท์ หนังสืออ้างอิงหรือไม่

1.6 สารบัญภาพและตาราง หนังสือคำราหรือหนังสือเรียนที่เสนอเนื้อหาสาระที่ค่อนข้างยากและประกอบด้วยสาระย่อยที่เกี่ยวข้องกันมากพอสมควร รวมทั้งมีภาพประกอบ แผนภูมิ ตาราง แผนที่ ประกอบเนื้อหาสาระเพื่อช่วยให้ผู้อ่านศึกษาทำความเข้าใจ มักจะพิมพ์สารบัญภาพและสารบัญตารางไว้ให้ผู้อ่านใช้ประโยชน์ด้วย เพื่อให้ความสะดวกแก่ผู้อ่านในการตรวจสอบข้อมูลต่าง ๆ และช่วยสะท้อนให้เห็นว่าหนังสือเรียนนั้น ๆ ประกอบด้วยเครื่องช่วยการศึกษาทำความเข้าใจในในลักษณะที่เป็นสื่อการเรียนอีกลักษณะหนึ่งอย่างไร และเพียงไรบ้าง

1.7 เนื้อหา เนื้อหาเป็นส่วนสำคัญที่สุดของหนังสือ โดยทั่วไปผู้เขียนจะเสนอเนื้อหาในลักษณะที่แบ่งเป็นบท เป็นหัวข้อใหญ่และหัวข้อย่อย แยกให้เห็นชัดเจนเพื่อช่วยให้ผู้อ่านได้ศึกษาไปที่ละเรื่องทีละตอน และทำความเข้าใจเรื่องราวไปตามลำดับ ไม่ให้เกิดความสับสน และผู้เขียนมักจะรักษารูปแบบการเสนอเนื้อหา (chapter format) ให้เป็นลักษณะเดียวกัน

1.8 คำอธิบายศัพท์หรืออภิธานศัพท์ หนังสือเรียนในสาขาวิชาใด โดยเฉพาะวิชาเนื้อหา เช่น สังคมศึกษา พลานามัย วิทยาศาสตร์ มักจะมีศัพท์เฉพาะที่นักเรียนอาจจะไม่เคยพบเห็นมาก่อน การมีคำอธิบายความหมายของศัพท์ จะเป็นการช่วยนักเรียนในการทำความเข้าใจ อีกประการหนึ่งศัพท์บางคำอาจมีหลายความหมาย ผู้เขียนจึงมักจะให้ความหมายของศัพท์ที่ใช้ในหนังสือเรียนไว้ เพื่อช่วยนักเรียนให้เข้าใจเรื่องง่ายขึ้น

1.9 รายชื่อหนังสืออ้างอิง รายชื่อหนังสืออ้างอิงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับหนังสือเรียน เพื่อบอกให้ทราบว่าผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าเนื้อหาสาระจากแหล่งข้อมูลใดนำมาเสนอไว้บ้าง เป็นแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้เพียงไร รายชื่อหนังสืออ้างอิงยังช่วยให้คนรู้จักแหล่งศึกษาค้นคว้า เพื่อนำมาใช้ประกอบการสอนได้เป็นอย่างดีด้วย

1.10 เชิงอรรถและดัชนี เชิงอรรถคือข้อความสั้น ๆ ที่ผู้เขียนอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับเนื้อหาสาระที่กล่าวไว้ในหนังสือ ซึ่งผู้เขียนพิจารณาว่าควรให้ผู้อ่านทราบ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาเรื่องราวนั้นในทางใดทางหนึ่ง เชิงอรรถจึงอาจจะเป็นการขยายความสั้น ๆ เพิ่มเติมจากที่กล่าวไว้ในบทหนังสือ หรือกล่าวถึงข้อมูลที่แตกต่างจากที่ผู้เขียนกล่าวพร้อมแหล่งที่มาของข้อมูลนั้น หรือบอกแหล่งข้อมูลความรู้หรือความคิดหรือการค้นพบใหม่ ๆ ที่ผู้เขียนกล่าวถึง

ดัชนี คือ รายการของเรื่องย่อย ๆ หรือคำ หรือข้อความสั้น ๆ เกี่ยวกับสถานที่และบุคคลเรียงตามอักษร พร้อมกับมีเลขหน้าหนังสือกำกับ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถค้นหาเรื่องย่อย ๆ ในหนังสือได้อย่างรวดเร็ว ดัชนีช่วยให้ผู้อ่านสามารถเลือกอ่านเป็นการเฉพาะเรื่อง และช่วยในการทบทวนเนื้อหาเฉพาะเรื่อง

2. ลักษณะภายใน หมายถึงลักษณะต่าง ๆ ที่แวดล้อมเนื้อหาและการเสนอเนื้อหา ซึ่งมีผลกระทบต่อการเรียนรู้จากหนังสือเรียน ซึ่งได้แก่

2.1 เนื้อหา เนื้อหาสาระของหนังสือเรียนจะต้องมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับจุดประสงค์ที่ผู้เขียนกำหนด ในลักษณะที่จะเป็นหนทางให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์เหล่านั้นได้

โดยที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป เนื้อหาสาระมีความถูกต้องตามหลักวิชาซึ่งเป็นที่ยอมรับของบุคคลในสาขาวิชานั้น มีความทันสมัยและสะท้อนให้เห็นความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงหรือการค้นพบใหม่ ๆ ในสาขาวิชาพอสมควร มีการอ้างอิงถึงแหล่งที่มาเกี่ยวกับเรื่องสำคัญ ๆ ที่ผู้เขียนอภิปรายถึงอย่างเหมาะสม สาระความรู้และความคิดรวบยอดที่เสนอมีความเหมาะสมกับระดับความรู้และประสบการณ์เดิม และระดับการพัฒนาทางสติปัญญาของผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่องราวและความคิดรวบยอดต่าง ๆ สะท้อนถึงสภาพชีวิตและสังคมตามความเป็นจริงและอยู่ในแวดวงประสบการณ์ของผู้เขียนที่จะทำความเข้าใจได้ รวมทั้งเนื้อหาสาระไม่ควรมีลักษณะที่จะทำให้เจตคติที่ขัดต่อศีลธรรม จริยธรรม ประเพณี และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมด้วย

2.2 การเสนอเนื้อหา ผู้เขียนจะต้องเป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เสนอ ในหนังสือเรียน สามารถจัดลำดับเนื้อหาสาระตามโครงสร้างความรู้ของสาขา (content hierarchy) ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนสามารถศึกษาทำความเข้าใจได้ตามลำดับขั้นตอนที่เหมาะสม เนื้อหาสาระรวมทั้งการเสนอเนื้อหาไม่ควรมุ่งเน้นเฉพาะข้อมูลรายละเอียดเพื่อการจดจำ (literal level) แต่ควรส่งเสริมตระตุ้นให้ผู้เรียนได้พัฒนาความคิด การใช้เหตุผล เปรียบเทียบ สรุปความ (interpretative level) จนถึงการนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า (applied level) ด้วย การเสนอเนื้อหาควรมีโครงสร้างที่เหมาะสมกับสาระ เรื่องราว ความคิดรวบยอด จุดประสงค์และความสามารถของนักเรียนด้วย รวมทั้งมีเอกภาพ สัมพันธภาพ และการเน้นความสำคัญ ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนสามารถแยกใจความสำคัญออกจากรายละเอียดได้ มีการเสนอบทนำเรื่องเพื่อให้นักเรียนใช้เป็นแนวทางความคิดในการศึกษาทำความเข้าใจสาระความรู้ มีการสรุปความเมื่อจบเรื่อง หรือมีการกล่าวเชื่อมโยงเพื่อเข้าสู่เรื่องใหม่ เป็นต้น

2.3 สิ่งช่วยส่งเสริมการเรียนการสอน หนังสือเรียนอาจจำเป็นต้องมีส่วนประกอบอื่น ๆ เพิ่มขึ้น เพื่อช่วยส่งเสริมให้นักเรียนสามารถทำความเข้าใจได้สะดวกยิ่งขึ้น และในเวลาเดียวกันก็เป็นแนวทางแก่ครูในการจัดการเรียนการสอน การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิมของนักเรียนและการที่นักเรียนจะสามารถนำความรู้เดิมมาสัมพันธ์กับความรู้ใหม่ได้ อย่างไรเป็นสิ่งสำคัญ (Ausubel et al. 1978) ผู้เขียนหนังสือเรียนจะต้องหาวิธีเสนอเนื้อหาใหม่ ในลักษณะที่นักเรียนสามารถนำไปเชื่อมโยงสัมพันธ์กับความรู้เดิมของตน

การบอกให้นักเรียนทราบถึงจุดประสงค์ในการศึกษาเรื่องราวและประโยชน์จากการศึกษาเรื่องราวนั้น ก็ช่วยกระตุ้นความสนใจของนักเรียนและทำให้นักเรียนสามารถคาดคะเนสิ่งที่จะเกิดขึ้นและเตรียมตัวในการที่จะใช้ความคิดสติปัญญาเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

การตั้งคำถามก่อนอ่านบทเรียน หรือแทรกไว้ระหว่างบทเรียน หรือจัดไว้ท้ายบทเรียน ก็เป็นเครื่องช่วยให้นักเรียนรู้จักมองหาสาระสำคัญของเนื้อหาที่อ่าน แล้วตรวจสอบความเข้าใจเรื่องที่ย่านได้เป็นอย่างดี

2.4 ท่วงทำนองการเขียน หมายถึงการใช้ภาษาในการสื่อความหมาย ท่วงทีลีลาในการนำเสนอเรื่องราว รวมถึงเจตคติของผู้เขียนต่อเนื้อหาสาระและต่อผู้อ่าน แม้ว่าท่วงทำนองการเขียนของผู้เขียนแต่ละคนจะแตกต่างกันและมีลักษณะค่อนข้างเฉพาะตัวก็ตาม แต่การเขียนหนังสือเรียนเพื่อใช้ในการเรียนการสอนก็ควรมีลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญ ผู้เขียนควรใช้ถ้อยคำ ศัพท์ภาษาและการอธิบายความที่เข้าใจง่ายตรงไปตรงมา การใช้ศัพท์ทางวิชาการควรตามด้วยคำจำกัดความด้วย ผู้เขียนบางคนอาจชอบใช้การอุปมาอุปไมย บางคนชอบเขียนด้วยวิธีอุปนัย (inductive) บางคนใช้นิรนัย (deductive) ผู้เขียนหนังสือเรียนบางคนมีน้ำเสียง (voice) ในการเขียนแสดงอำนาจ แสดงความเป็นผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญ แต่บางคนมีน้ำเสียงแสดงความเป็นกันเอง มีการกล่าวถึงผู้อ่าน ถามความเห็นผู้อ่าน และดึงผู้อ่านเข้ามาใกล้ชิดผู้เขียน วิธีการแสดงความใกล้ชิดต่อผู้อ่านเช่นนี้ช่วยสร้างความสบายใจแก่ผู้อ่านได้ไม่มากก็น้อย (Crismore, 1985)

คุณสมบัติของหนังสือเรียน นอกเหนือจากลักษณะภายนอกและลักษณะภายในที่กล่าวมาทั้งหมดแล้ว ยังมีลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแม้จะไม่สัมพันธ์โดยตรงกับคุณภาพของหนังสือเรียนในฐานะที่เป็นสื่อการเรียนการสอนก็ตาม แต่ก็มีผลต่อการตัดสินใจในการเลือกใช้หนังสือเรียนของโรงเรียน สิ่งนั้นก็คือ ความถาวรทนทาน เทคนิคการพิมพ์และราคาของหนังสือเรียน กล่าวคือ หนังสือที่มีขนาดรูปเล่มพอเหมาะมือของผู้อ่าน ใช้กระดาษคุณภาพดี ปกสีสวยงาม ภาพประกอบมีสีสัน พิมพ์ชัดเจน ตัวหนังสือคมชัด อ่านง่าย ใช้ตัวหนังสือประเภทต่าง ๆ แยกตามความสำคัญของหัวข้อใหญ่ หัวข้อย่อย การเข้าเล่มแน่นหนามั่นคงทนทาน ย่อมเป็นที่ปรารถนาของผู้ใช้หนังสือ แต่หนังสือที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการเช่นนี้ย่อมมีราคาแพง ซึ่งผู้บริหาร โรงเรียนและครูผู้สอนจะต้องพิจารณาถึงข้อดีข้อเสียของหนังสือเรียนทุกคุณสมบัติมาประกอบกัน

นอกจากนี้นักวิชาการหลายคน เช่น วิชัย ดันศิริ สุวนิต ชมาภัยและจรรยาพร ธรณินทร์ ได้สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณสมบัติของหนังสือเรียนที่ดีไว้ดังนี้ (จินตนา ใบชูภาชี น.ป.ป.: 47-49)

(1) มีเนื้อหาสาระสมบูรณ์ตามที่หลักสูตรกำหนด มีระบบการจัดโครงสร้างของเนื้อหา **W** (knowledge structure) อย่างแน่นอน มีเนื้อหาตามลำดับขั้นตอน (sequence) ตามวิชา ตาม ทฤษฎีและตามที่หลักสูตรกำหนด การเสนอเนื้อหาต้องมีสัมพันธภาพ (coherance) และเอกภาพ (unity) รวมทั้งจะต้องมีความยากง่ายเหมาะสมกับผู้เรียน โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ผู้เขียนหนังสือเรียน วิชาใดวิชาหนึ่งควรจะเขียนทั้งระดับต้น ๆ ตั้งแต่ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย แต่ในด้านการปฏิบัตินั้นเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก ดังนั้นผู้เขียนจึงควรจะศึกษา หนังสือเรียนในระดับต้น ๆ เสียก่อน เพื่อจะได้เขียนต้นฉบับของตนให้ต่อเนื่องกันได้

(2) มีความน่าสนใจ หนังสือเรียนที่ดีควรเรียกร้องความสนใจจากผู้อ่าน โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยรูปเล่มที่สวยงาม ซึ่งจะเกี่ยวข้องไปถึงราคาที่สูงเกินควร การทำให้น่าสนใจ นั้นอยู่ที่การเสนอเนื้อหาภายใน และถ้าสามารถสร้างบรรยากาศให้เกิดความรู้สึกคุ้นเคยระหว่าง ผู้เขียนและผู้เรียนได้แล้ว หนังสือเรียนจะน่าสนใจมากขึ้น การสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารคือผู้เขียน และผู้รับสารซึ่งเป็นนักเรียนนั้น ถ้ามีความคุ้นเคยเป็นกันเองในเชิงผู้เขียนพูดคุยกับผู้เรียนโดยตรง จะทำให้บรรยากาศไม่แห้งแล้ง เสมือนตัวหนังสือมีวิญญาณออกมาพูดคุยกับผู้อ่านหรือผู้เรียนได้ หรืออย่างน้อยผู้เขียนควรจะทำให้เกิดความรู้สึกว่าเขียนให้ตัวเองอ่าน ยิ่งถ้าเป็นหนังสือเรียน ที่มีเนื้อหามาก ๆ เช่นหนังสือทางด้านสังคมศาสตร์ด้วยแล้ว (ซึ่งมักนิยมรูปแบบการเขียนใน ลักษณะย่อรายละเอียดของหนังสือเรียนในระดับอุดมศึกษา) ต้องมีความระมัดระวัง ไม่บรรจุอัดแน่นแต่รายละเอียดของข้อมูลและความรู้แต่เพียงอย่างเดียว มิฉะนั้นแล้ว หนังสือเรียนก็ยังคงมี สัญลักษณ์ประจำตัวอีกเช่นเดิมว่า "ยาขมหม้อใหญ่"

(3) มีการเขียนทั้งระดับจุลภาค (Micro) และมหภาค (Macro) หนังสือเรียนที่ดีควรมีการเขียนทั้งในระดับจุดเล็ก ๆ แคบ ๆ จนกระทั่งถึงระดับใหญ่ กว้างขวางครอบคลุมไปทั่ว เช่น เริ่มจากระดับบุคคล ชุมชน สังคม ระดับชาติ ประเทศ ไปจนถึงระดับภูมิภาคและระดับโลก แต่อย่างไรก็ตาม จะต้องมีการเชื่อมโยงระหว่างเขียนในระดับจุลภาคและมหภาคของเรื่อง แต่ละเรื่องอย่างชัดเจน จึงจะทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและเข้าใจได้

(4) มีการเขียนที่นอกจากจะก่อให้เกิดความรู้และมวลประสบการณ์แล้ว ยังทำให้ผู้เรียนเกิดความคิด เกิดทักษะกระบวนการด้านการตัดสินใจและประเมินคุณค่า เกิดการพัฒนาค่านิยม ให้เป็นไปตามระบอบสังคมนั้น ๆ รู้จักแยกแยะความงามออกจากความน่าเกลียด เป็นต้น ถ้าเป็นหนังสือเรียนทางภาษาจะต้องก่อให้เกิดทักษะทางภาษาอย่างถูกต้องตามขั้นตอนอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังควรมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่ควรมีความเหมือนกันในแต่ละเล่ม แต่ละสำนวน เพื่อให้เกิดความหลากหลายแตกต่างกันออกไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนในแง่ที่ได้เห็นความหลากหลาย ซึ่งก่อให้เกิดความคิดขึ้นได้

(5) มีความชัดเจนในการอธิบายเนื้อหา คำ ประโยค และสำนวนภาษาที่ใช้ สามารถอ่านแล้วเข้าใจ และเป็นภาษาไทยที่ดีในแง่ของความกะทัดรัด สละสลวย ไม่เยิ่นเย้อ วกวนสับสน แต่ไม่จำเป็นจะต้องใช้สำนวนโวหารที่ให้ความไพเราะหรือได้วรรณรสทางภาษา ไม่ใช่ภาษาในด้านวรรณกรรม มีการแบ่งวรรคตอนอย่างถูกต้อง เหมาะสมกับระดับผู้อ่าน ประโยคที่มีความยาวประมาณหนึ่งหน้าหรือสองบรรทัด ควรมีการแบ่งวรรคตอนเพื่อให้ผู้อ่านได้พักสายตาและสมองบ้าง ย่อหน้าแต่ละย่อหน้าไม่ควรยาวถึงขนาดเต็มหน้าหรือครึ่งหน้า ย่อหน้าสั้นๆ จะทำให้ข้อความน่าอ่านมากกว่าย่อหน้ายาว ๆ เพราะย่อหน้ายาว ๆ ข้อความจะดูเต็มพริ้วไปหมด ไม่น่าอ่าน

(6) มีความทันสมัยในเนื้อหา เนื้อหาจะต้องเป็นปัจจุบัน ทันกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง โดยเฉพาะบางสาขาวิชานั้นได้รวมเอาวิชาหลาย ๆ วิชาเข้าด้วยกัน มีลักษณะเป็นสหวิชา เช่น วิชาพลานามัย วิชาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น สหวิชาเหล่านี้องค์ความรู้ (body of knowledge) มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา หนังสือเรียนที่ดีจะต้องทันสมัย ก้าวทันกับความเปลี่ยนแปลงขององค์ความรู้ของวิชานั้น ๆ นอกจากนี้จะต้องมีแหล่งข้อมูลและหนังสืออ้างอิงที่ทันสมัย สามารถให้นักเรียนได้ค้นคว้าอ่านเพิ่มเติมได้

(7) มีการใช้คำถามที่กระตุ้นความคิด เพื่อนำไปสู่การค้นหาคำตอบในเนื้อหาของหนังสือเรียน บางวิชาอาจเขียนเป็นเรื่อง ๆ โดยมีคำถามจากเรื่องหนึ่งไปสู่อีกเรื่องหนึ่งได้ และในบางครั้งการมีกรอบความคิดรวบยอดหรือจุดประสงค์การเรียนรู้ไว้ในตอนต้น ๆ ของบท จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจสิ่งที่ตนกำลังอ่านมากขึ้น การมีกิจกรรม มีแบบฝึกหัด มีแบบประเมินผล หรือแบบทดสอบตามจุดประสงค์ ล้วนเป็นสิ่งจำเป็นและช่วยในการเรียนการสอน แต่ทั้งนี้จะต้อง

กระทำอย่างระมัดระวังเพื่อหลีกเลี่ยงการประเมินผลเพียงแต่ความจำ สำหรับคำศัพท์ทางวิชาการ หรือคำสำคัญ ๆ (key word) ควรจะมีคำอธิบายให้เข้าใจด้วย

(8) มีคู่มือครูหรือคู่มือการใช้หนังสือเรียน เพื่อที่จะให้ครูผู้สอนได้ใช้หนังสือเรียน อย่างถูกต้อง เหมาะสม ได้มาตรฐาน ซึ่งคู่มือครูนี้จะต้องมีคุณภาพ ได้มาตรฐานเช่นกัน

ความสำคัญของหนังสือเสริมประสบการณ์

หนังสือเสริมประสบการณ์มีจำนวนมากหลายเล่ม แบ่งเป็นหนังสืออ่านนอกเวลา หนังสืออ่านเพิ่มเติม หนังสืออุเทศ และหนังสือส่งเสริมการอ่าน ในปัจจุบันมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการเรียนการสอนของทั้งนักเรียนและครู กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการก็สนับสนุนให้มีการผลิตและการใช้หนังสือเสริมประสบการณ์อย่างกว้างขวางและแพร่หลาย ทั้งนี้เพราะการเรียนการสอนของนักเรียนและครู จะใช้เพียงหนังสือเรียนที่กำหนดในชั้นเรียนแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งบางครั้งบางคราวอาจใช้เพียงหนึ่งเล่มต่อหนึ่งวิชา เช่นนี้แล้วจะเรียกว่า การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรนี้ บรรลุผลตามเป้าหมายไม่ได้อย่างแน่นอน ดังนั้นโรงเรียนจึงควรสนับสนุนการผลิตและใช้หนังสือเสริมประสบการณ์อย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับครู อาจารย์ผู้สอนและนักเรียนผู้ใช้หนังสือเสริมประสบการณ์ เช่น ให้โอกาสครู และนักเรียนเลือกใช้ข้อมูลต่าง ๆ จากหนังสือเสริมประสบการณ์ที่หลากหลายนอกเหนือจากหนังสือเรียน โดยโรงเรียนจัดหาไว้ในห้องสมุดอย่างเพียงพอ เพื่อให้นักเรียนรู้จักการค้นคว้าประกอบการเรียนด้วยตนเอง ทั้งนี้ครูจะเป็นผู้แนะนำวิธีการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองให้แก่ นักเรียน

หนังสือเสริมประสบการณ์นับว่ามีประโยชน์มากในแง่ของ

- (1) การศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง
- (2) ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความซาบซึ้งในคุณค่าของภาษา
- (3) การเสริมสร้างทักษะและนิสัยรักการอ่าน
- (4) การเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่เรียนรู้ตามหลักสูตรให้กว้างขวางขึ้น

เนื่องจากหนังสือเสริมประสบการณ์มีความสำคัญเพราะเป็นส่วนช่วยเสริมความรู้ให้แก่ นักเรียนนอกเหนือไปจากหนังสือเรียน จึงสรุปความสำคัญของหนังสือเสริมประสบการณ์ได้ ดังนี้

(1) หนังสือเรียนจำเป็นต้องเสนอเนื้อหาให้ตรงตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ หนังสือเสริมประสบการณ์จึงช่วยเสริมเนื้อหาที่สำคัญบางส่วนเพิ่มเติมขยายออกไปให้ละเอียดได้

(2) หนังสือเรียนมีความจำกัดในแง่ความทันสมัยของข้อมูล หนังสือเสริมประสบการณ์ประเภทหนังสืออ่านเพิ่มเติม หรือหนังสืออ้างอิงจำพวกวารสาร นิตยสาร จะช่วยเพิ่มความรู้ในเนื้อหาของหนังสือเรียนให้ทันสมัยขึ้นได้

(3) หนังสือเรียนจำเป็นต้องใช้ทั่วประเทศ จึงต้องเสนอเนื้อหาเป็นกลาง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับทุกสภาพท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนในเมืองหรือชนบทแต่หนังสือเสริมประสบการณ์สามารถเลือกให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เพื่อให้เด็กเข้าใจเรื่องและเหตุการณ์ในท้องถิ่นได้ดีขึ้น

(4) หนังสือเรียนเสนอเนื้อหาให้เหมาะสมกับวัยและระดับชั้นของเด็ก โดยส่วนรวมไม่สามารถสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลได้ ซึ่งหนังสือเสริมประสบการณ์จะช่วยให้เด็กมีโอกาสเลือกศึกษาเรื่องที่ตนต้องการศึกษา เรื่องที่ช่วยให้มีความสามารถเพิ่มขึ้น รวมทั้งเรื่องที่สนใจเป็นพิเศษนอกเหนือจากที่มีอยู่ในบทเรียน

ลักษณะของหนังสือเสริมประสบการณ์ที่ดี

หนังสือเสริมประสบการณ์ควรมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้ผู้อ่านได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ทั่วไป เกิดพัฒนาการของสติปัญญา พัฒนาการทางภาษา และพัฒนาการทางบุคลิกภาพ หนังสือเสริมประสบการณ์แต่ละประเภทอาจมีบทบาทสำคัญที่เน้นพัฒนาการของผู้อ่านแต่ละด้านแตกต่างกันไป เช่น หนังสือส่งเสริมการอ่านเป็นพัฒนาการทางภาษา สังคมและบุคลิกภาพ ในขณะที่หนังสืออ่านเพิ่มเติมหรือหนังสืออุเทศเป็นพัฒนาการทางความรู้ ความคิดและสติปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นเครื่องส่งเสริมการเรียนการสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ อย่างไรก็ตามหนังสือเสริมประสบการณ์ไม่ว่าจะเป็นประเภทใดควรมีลักษณะร่วมที่สำคัญต่อไปนี้

1. ส่งเสริมความรู้ หนังสือเสริมประสบการณ์ โดยเฉพาะหนังสืออ่านเพิ่มเติมและหนังสืออุเทศ ควรมีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับความรู้หรือทักษะ ความคิดรวบยอด หลักการหรือทฤษฎีเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่อง ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านในการดำเนินชีวิต การศึกษาหาความรู้ รวมทั้งก่อให้เกิดความเจริญงอกงามและพัฒนาการในด้านต่าง ๆ

2. **ส่งเสริมสติปัญญา** หนังสือเสริมประสบการณ์ นอกจากจะมีเนื้อหาสาระที่ให้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ แล้ว ควรมีลักษณะที่ส่งเสริมพัฒนาการทางสติปัญญา กล่าวคือ ส่งเสริมหรือเปิดโอกาสให้อ่านได้พัฒนาทักษะในการสังเกต ตีความ เปรียบเทียบ ใช้เหตุและผล จำแนกแจกแจง วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินค่า ตลอดจนสามารถนำความรู้และทักษะเหล่านั้นไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ

3. **ส่งเสริมเจตคติที่เหมาะสม** หนังสือเสริมประสบการณ์นอกเหนือจากเสนอเนื้อหาสาระที่เป็นความรู้และส่งเสริมสติปัญญาแล้ว ยังควรสอดแทรกแนวความคิดที่ช่วยให้อ่านเกิดเจตคติที่เหมาะสมในการนำความรู้นั้นไปใช้ตามแนวทางที่พึงประสงค์ เป็นประโยชน์แก่ตนและแก่ส่วนรวม

4. **ส่งเสริมความเข้าใจ** หนังสือเสริมประสบการณ์ควรเสนอเนื้อหาสาระในลักษณะที่ส่งเสริมให้อ่านสามารถทำความเข้าใจเรื่องราวได้ กล่าวคือ ใช้ภาษาที่ถูกต้อง และพอเหมาะแก่ความรู้และประสบการณ์ทางการใช้ภาษาของผู้อ่าน เสนอเนื้อหาตามลำดับขั้นตอนของความรู้ (content structure) และตามพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้อ่าน ให้ตัวอย่างที่เหมาะสม ตลอดจนใช้เทคนิค วิธีหรือเครื่องส่งเสริมความเข้าใจอื่น ๆ (organizational aids) เช่น ภาพประกอบ แผนภูมิ ตาราง คำถาม อภิธานศัพท์ เป็นต้น

5. **ส่งเสริมการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง** หนังสือเสริมประสบการณ์ควรมีลักษณะที่กระตุ้นให้อ่านเกิดความสนใจและกระตือรือร้นที่จะศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง กล่าวคือ ผู้เขียนควรพิจารณาเสนอเรื่องราวที่เด็กแต่ละวัยสนใจ เน้นให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของเรื่องราวที่เสนอซึ่งสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้เรียน สอดแทรกคำถามย่อยต่าง ๆ ตลอดจนเสนอแนะหนังสืออื่น ๆ ที่ผู้อ่านอาจจะไปศึกษาให้กว้างขวางลึกซึ้งขึ้นตามความสนใจ

ความสำคัญของแบบฝึกหัด

แบบฝึกหัดเป็นสื่อประเภทสิ่งพิมพ์อีกชนิดหนึ่งที่จำเป็นสำหรับการเรียนการสอน เพราะรายวิชาต่าง ๆ โดยเฉพาะรายวิชาที่จะต้องฝึกฝนให้นักเรียนเกิดทักษะและความคล่องแคล่ว จำเป็นจะต้องมีแบบฝึกหัดให้นักเรียนฝึกฝนทำซ้ำ ๆ จนสามารถทำงานได้อย่างถูกต้อง เช่น แบบฝึกหัดในวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และคณิตศาสตร์ เป็นต้น นอกจากวิชาทักษะทางภาษาและคณิตศาสตร์แล้ว วิชาอื่น ๆ ก็จำเป็นต้องมีแบบฝึกหัดในรูปแบบต่าง ๆ ตามความ

เหมาะสมของวิชา สำหรับให้นักเรียนได้ข้อมือเพื่อจะได้พัฒนาความคิดและสติปัญญา เช่น วิชาสังคมศึกษา จำเป็นจะต้องให้นักเรียนฝึกฝนเกี่ยวกับการอ่านและเขียนแผนภูมิ ตาราง แผนที่ รวมทั้งมีความจำเป็นที่จะต้องให้นักเรียนทำงานร่วมกันเพื่อค้นคว้าศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล และตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง วิชาวิทยาศาสตร์จำเป็นต้องให้นักเรียนฝึกฝนในเรื่องการสังเกตและการทดลอง เป็นต้น

การเรียนการสอนตามรายวิชาต่าง ๆ จะส่งผลให้นักเรียนเกิดความรู้อย่างถูกต้องครบถ้วนตามหลักสูตรได้นั้น จะต้องถึงพร้อมทั้งในเรื่องการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และการพัฒนาทักษะในการใช้ความคิดและสติปัญญา ตลอดจนให้โอกาสนักเรียนได้ลงมือฝึกฝนและปฏิบัติงานจริง ๆ หนังสือประเภทแบบฝึกหัดในรูปแบบต่าง ๆ สำหรับใช้เป็นสื่อประกอบการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความรู้ความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อพัฒนาความคิดและสติปัญญา พัฒนาทักษะในการทำงานร่วมกันและทำงานเป็นขั้นตอนอย่างมีระบบ ตลอดจนเพื่อฝึกฝนความชำนาญคล่องแคล่ว จึงอาจจะเป็นสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ลักษณะต่าง ๆ เช่น แบบฝึกหัดเกี่ยวกับการใช้ภาษาและการเข้าใจภาษา แบบฝึกหัดเพื่อทดสอบความเข้าใจเรื่องหรือข้อความที่อ่าน แบบฝึกหัดในรูปของกรณีสมมุติเพื่อการทำงานในกลุ่ม แบบฝึกหัดในรูปของการสร้างสถานการณ์จำลองหรือการทำงานเป็นกลุ่มและการตัดสินใจ แบบฝึกหัดเพื่อการอ่านและการสร้างแผนที่ แผนภูมิ และตาราง เป็นต้น ซึ่งจัดเตรียมขึ้นเพื่อให้ครูนำไปใช้ตามสถานการณ์ของการเรียนการสอนที่แตกต่างกันไป และแบบฝึกหัดบางประเภทอาจจะเป็นข้อทดสอบตามจุดประสงค์ต่าง ๆ ซึ่งครูอาจจะเลือกใช้เพื่อทดสอบความรู้และความสามารถของนักเรียนก็ได้

แบบฝึกหัดหลากหลายเหล่านี้มีผู้จัดทำขึ้นเพื่อช่วยครูไม่ให้อายุต้องเสียเวลาจัดทำขึ้นเองทั้งหมด สถานศึกษาควรจัดหนังสือประเภทแบบฝึกหัดที่มีคุณภาพไว้ในห้องสมุดหรือในหมวดวิชาต่าง ๆ เพื่อให้ครูผู้สอนเลือกนำไปใช้ในการเรียนการสอนอีกทอดหนึ่ง บรรณารักษ์และครูผู้สอนอาจจะร่วมมือกันในการเลือก และจัดหาเข้าห้องสมุดโดยพิจารณาธรรมชาติของรายวิชาต่าง ๆ ว่าจำเป็นต้องมีแบบฝึกหัดประเภทใดบ้าง เพื่อพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถของนักเรียนอย่างเหมาะสมและได้ผลดี

ลักษณะของแบบฝึกหัดที่ดี

ข้อควรคำนึงในการเขียนแบบฝึกหัด สรุปได้ดังนี้ (Singha. 1973)

1. จำนวนแบบฝึกหัดที่ใส่ไว้ในหนังสือจะต้องเพียงพอ ความจริงแล้วยากที่จะกล่าว ว่า จำนวนแบบฝึกหัดเท่าใดจึงจะเพียงพอ แต่เป็นที่ชัดเจนว่า แบบฝึกหัดจะใช้สำหรับจุดมุ่ง หมายนานาชนิด ดังนั้นจำนวนแบบฝึกหัดจึงต้องมีมาก แต่จำนวนของแบบฝึกหัดในหนังสือ เรียนอาจมีจำนวนจำกัด ถ้าหนังสือเรียนนั้นมีแบบฝึกหัดต่างหากโดยเฉพาะ

2. ควรมีแบบฝึกหัดต่าง ๆ กันไปหลายแบบในหนังสือเรียน และครอบคลุมจุด ประสงค์การสอน คำถามหรือปัญหาควรมาจากสถานการณ์ที่เป็นจริง และควรเป็นกระบวนการ คิดในขั้นสูง นอกจากนี้ควรใช้คำถามต่าง ๆ กัน ทั้งคำถามแบบปรนัย เช่น แบบถูก-ผิด แบบเลือกตอบ แบบจับคู่ ฯลฯ และคำถามแบบอัตนัย เช่น การอธิบาย การแสดงความคิดเห็น แบบฝึกหัดช่วยให้เห็นคุณค่าในเชิงปฏิบัติของวิชา รวมทั้งก่อให้เกิดความสัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ ที่เรียนด้วย

3. แบบฝึกหัดควรมีพื้นฐานอยู่บนสถานการณ์ที่เป็นจริง ข้อมูลที่ให้ไว้ในปัญหา ควรเป็นจริง แต่ผู้เขียนควรคำนึงถึงการยอมรับในสังคมด้วย เพราะบางครั้งสังคมอาจมีการคัด ค้านเกี่ยวกับปัญหาบางเรื่อง

4. แบบฝึกหัดควรมีการกระจายกันอย่างเหมาะสม คำถามที่ให้นักเรียนคิด ไตร่ตรองในส่วนใดส่วนหนึ่งก่อนที่จะเรียนในส่วนต่อไปของเนื้อหา จะเป็นประโยชน์สำหรับ นักเรียน

5. แบบฝึกหัดควรถามในลักษณะที่สามารถใช้ประโยชน์ในการตรวจสอบข้อสรุป และการคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนักเรียนเรียนเรื่องใหม่ ๆ ไปแล้ว

ความสำคัญของคู่มือครู

คู่มือครูหมายถึงหนังสือที่เสนอแนะแนวทางเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน คู่มือครู ประเภทนี้มีหน่วยงานภาครัฐและสำนักพิมพ์ต่าง ๆ จัดทำขึ้นเป็นจำนวนมาก กรมวิชาการและ หน่วยงานพิเศษของหน่วยงานที่มีโรงเรียนในสังกัด ต่างจัดทำหนังสือคู่มือครูเพื่อเสนอแนะ ครูให้สามารถเตรียมการและดำเนินการเกี่ยวกับการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ คู่มือครู ดังกล่าวอาจมีลักษณะและรูปแบบการเสนอเนื้อหาแตกต่างกันไป แต่ต่างก็มีจุดมุ่งหมายตรงกัน ที่จะช่วยครูให้สามารถพัฒนาการเรียนการสอนให้ได้ผลดีที่สุด คู่มือครูที่กรมวิชาการจัดทำมีจุด มุ่งหมายให้ครูผู้สอนสามารถดำเนินการเรียนการสอน โดยมีสื่อประเภทหนังสือเรียนเป็นหลัก

และมีสื่อประเภทอื่น ๆ เป็นสื่อเสริม คู่มือครูประเภทนี้จะช่วยครูให้รู้จักใช้หนังสือเรียน ประกอบการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การแบ่งบทเรียนและแผนการเรียนการสอน มีทั้งที่แบ่งเป็นหน่วยการเรียนเกี่ยวกับเนื้อหาสาระเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่กำหนดในหลักสูตร และปรากฏอยู่ในหนังสือเรียน โดยกำหนดช่วงเวลาที่จะใช้ในการเรียนการสอน 3 คาบเวลาเรียน บ้าง 5 คาบเวลาเรียนบ้าง หรืออาจจะไม่กำหนดคาบเวลาเรียนไว้ก็ได้ ซึ่งครูผู้สอนจะต้องแบ่ง ช่วงเวลาเอง รายละเอียดในแต่ละแผนการเรียนการสอนจะกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ ระบุขอบเขตของเนื้อหาสาระ เสนอแนะกิจกรรมของครูและนักเรียน สื่อการเรียนการสอนที่ ควรใช้ และแนวทางการประเมินผลการเรียนรู้ คู่มือครูบางลักษณะเป็นการเสนอแนวทางการจัด การเรียนการสอนอย่างกว้าง ๆ ส่วนรายละเอียดอื่น ๆ เป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องเตรียมการเอา เอง

นอกจากนี้ยังมีหนังสือวิชาการเกี่ยวกับหลักสูตรและการเรียนการสอนที่นักวิชาการ หรือผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาการศึกษาได้เขียนขึ้น เพื่อให้ความรู้แก่ครูในเรื่องของการพัฒนาหลัก สูตรและกระบวนการเรียนการสอน เช่น แนะนำวิธีสอนแบบต่าง ๆ แนะนำการจัดกิจกรรมการเรียน การสอนเพื่อสนองจุดประสงค์ประเภทต่าง ๆ เป็นต้น หนังสือวิชาการประเภทหลังนี้อาจเป็น หนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการเรียนการสอนในสาขาการศึกษา โดยไม่ชี้เฉพาะว่าเป็นวิชาใด วิชาหนึ่ง แต่หนังสือบางเล่มอาจจะจำเพาะเจาะจงสำหรับวิชาใดวิชาหนึ่ง เช่น หลักการพื้นฐาน ของหลักสูตรและการสอน ซึ่งหอม คลายานนท์ แปลจาก Basic Principles of Curriculum and Instruction ของ Ralph W. Tyler การสอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยม ของลาวัวณีย์ วิทยาอุทพิ กุล และ เทคนิควิธีสอนประวัติศาสตร์ ของ เถลิง นิติเขตต์ปรีชา เป็นต้น

ลักษณะที่ดีของคู่มือครู

ความคิดริเริ่มเป็นสิ่งที่มิใช่ประโยชน์อย่างยิ่งในการเขียนคู่มือครู ส่วนต่าง ๆ ในคู่มือครู อาจมีแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับลักษณะวิชา การเตรียมบุคลากรและสถานการณ์ที่จะใช้คู่มือ ครู ดังนั้นการพิจารณาเกี่ยวกับหนังสือคู่มือครูในปัจจุบันจึงควรคำนึงถึงประสิทธิภาพในการใช้ ให้มากที่สุด รวมทั้งอาจมีการริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ที่จะช่วยเสริมให้คู่มือครูมีประสิทธิภาพสูงขึ้นกว่า เดิม คู่มือครูที่ดีจะพิจารณาจากส่วนประกอบต่าง ๆ ของหนังสือคู่มือครู ดังนี้

1. คู่มือครูควรมีคำนำที่อธิบายให้เห็นภาพรวมทั้งหมดของหนังสือเรียนเล่มนั้นหรือชุดนั้น รวมทั้งระบุจุดประสงค์โดยทั่วไปไว้ด้วย ควรกล่าวถึงการเรียบเรียงหนังสือเล่มนั้น หรือหนังสือแต่ละเล่มในชุด โดยอธิบายเนื้อหาอย่างย่อ ๆ ทักษะพื้นฐานที่จะพัฒนา วิธีการใช้ในชั้นเรียน รวมทั้งการทดสอบพื้นฐานความรู้ของนักเรียน

2. คู่มือครูควรเขียนเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากหนังสือเรียน เสนอแนะวิธีการแบบต่าง ๆ ในการใช้หนังสือเรียน ว่าควรรนำหนังสือเรียนและอุปกรณ์การสอนมาใช้อย่างไร

3. คู่มือครูที่ดีควรให้คำแนะนำในการสอนแต่ละบทเกี่ยวกับ

3.1 ความคิดรวบยอดหรือแนวความคิดหลัก ซึ่งจะต้องพัฒนาในแต่ละบท

3.2 จุดประสงค์การเรียนรู้ ควรเขียนให้สอดคล้องกับความคิดรวบยอดและเนื้อหาของบท และควรครอบคลุมทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย

3.3 เนื้อหา ควรระบุหัวข้อใหญ่ และย่อยของเนื้อหาในหนังสือเรียน นอกจากนี้ควรให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ครูในบางเรื่องที่นักเรียนไม่จำเป็นต้องทราบ เนื่องจากเป็นเนื้อหาที่กว้างขวางลึกซึ้ง มีรายละเอียดต่าง ๆ มาก หรือยากเกินกว่าระดับชั้นของนักเรียน แต่ผู้เขียนพิจารณาเห็นว่าถ้าครูได้ทราบเป็นพื้นฐานแล้ว จะช่วยให้ครูมีความเข้าใจและช่วยให้นักเรียนสามารถนำมาใช้ในการนำอภิปรายในชั้นเรียน หรือตอบคำถามต่าง ๆ ของนักเรียน

3.4 กิจกรรมการเรียนการสอน ควรเสนอแนะกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ เพื่อเป็นแนวทางแก่ครูในการสอนดังนี้

3.4.1 เสนอแนะแนวทางกว้าง ๆ ในการนำเข้าสู่บทเรียนหรือเตรียมนักเรียนให้พร้อมสำหรับบทเรียน โดยครูอาจเลือกไปปฏิบัติหรือปรับแก้ไขตามความเหมาะสม

3.4.2 เสนอแนะแนวทางการปฏิบัติ หรือแนะกิจกรรมหลักที่จะพัฒนาความคิดรวบยอดสำคัญในบทเรียน โดยบอกขั้นตอนให้เด่นชัด รวมทั้งรายละเอียดอื่น ๆ ที่กิจกรรมนั้นระบุไว้ เช่น ถ้ามีกิจกรรมการอภิปราย ควรเสนอแนะด้วยว่าอภิปรายเกี่ยวกับหัวข้ออะไร และถ้าให้ใช้อุปกรณ์ประกอบด้วย ควรระบุรายละเอียดให้ชัดเจน เช่น นำภาพเกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาให้ให้นักเรียนศึกษา ให้นักเรียนลงทิศทางการไหลของกระแสในแผนที่โครงร่าง ฯลฯ นอกจากนี้ควรให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการฝึกเพื่อพัฒนาทักษะไว้ด้วย

3.4.3 กิจกรรมการเรียนการสอน ควรเสนอแนะแนวทางที่เปิดโอกาสให้ครูได้เลือกนำไปปฏิบัติด้วย รวมทั้งควรเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนมีบทบาทในชั้นเรียน ได้มีโอกาสเรียนรู้ทั้งในกลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย และรายบุคคล

3.4.4 เสนอแนะแนวทางในการวัดผลในแต่ละขั้นตอนของการสอน เพื่อคือนักเรียนมีความสามารถตามที่ได้ตั้งไว้ในจุดประสงค์หรือไม่ ซึ่งอาจใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การสังเกต การตอบคำถามปากเปล่า การอภิปราย การรายงาน การลงแผนที่ การแปลความหมายรูปภาพหรือแผนที่ การสาธิต ฯลฯ

3.5 สื่อการเรียน ควรประกอบด้วย

3.5.1 รายชื่อหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบเพิ่มเติมที่นักเรียนจะใช้ในการศึกษาค้นคว้า โดยเขียนให้ถูกต้องตามหลักการเขียนหนังสืออ้างอิงหรือบรรณานุกรม

3.5.2 สื่อการสอนต่าง ๆ ตามที่ได้ระบุไว้ในกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนที่เป็นโสตทัศนวัสดุอุปกรณ์ ควรบอกให้ชัดเจนว่าเป็นเรื่องอะไร ใช้เวลากี่นาที คำบรรยายเป็นภาษาอะไร ยืมได้จากที่ใดบ้าง สื่อการเรียนนี้ควรเขียนให้สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอน

3.6 การประเมิน

3.6.1 ควรเสนอวิธีการและเครื่องมือในการวัดผลให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนการสอนที่เสนอแนะ

3.6.2 ควรเสนอตัวอย่างการทดสอบที่สอดคล้องตรงตามจุดประสงค์ไว้ด้วย โดยใช้แบบทดสอบหลาย ๆ ชนิด และหาเป็นแบบทดสอบปรนัย ควรเฉลยคำตอบไว้ด้วย

3.7 หนังสืออุเทศสำหรับครู ควรมีรายชื่อหนังสือที่จะให้ครูได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม โดยเป็นตำราระดับสูง เพื่อช่วยให้ครูได้มีความรู้กว้างขวางลึกซึ้งในเรื่องที่สอน

ส่วนประกอบของหนังสือเรียน

ในการวิเคราะห์หนังสือเรียนนั้น ผู้วิเคราะห์จะต้องมองเห็นภาพลักษณ์ ซึ่งเป็นภาพรวม ๆ ของหนังสือทั้งเล่มให้ได้เสียก่อน ภาพลักษณ์ของหนังสือเรียนทั้งเล่มนี้คือ ส่วนประกอบของหนังสือ ในภาษาของการผลิตหนังสือ เรียกส่วนประกอบของหนังสือว่า การจัดรูปแบบ (format) หนังสือเรียนมีลักษณะไม่เหมือนหนังสือทั่ว ๆ ไป มีโครงสร้างการจัดรูปแบบที่

ค่อนข้างตายตัว คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความสวยงาม การจัดรูปเล่มของหนังสือเรียนในประเทศไทย นิยมจัดโดยมีส่วนประกอบ 3 ส่วน คือ ส่วนหน้า ส่วนเนื้อหา และส่วนท้ายของหนังสือ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ส่วนหน้าของหนังสือ ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ปกหน้าหรือหรือหน้าปก (front cover) ประกอบด้วยภาพปก ซึ่งควรจะเรียบง่าย โดยไม่จำเป็นต้องออกแบบให้มีลวดลายวิจิตรงดงาม มีเป้าหมายเพียงสื่อให้ผู้ใช้เข้าใจถึงเนื้อหา ซึ่งก็ไม่จำเป็นต้อง เพราะมีชื่อเรื่องบ่งบอกเนื้อหาสาระอยู่แล้ว ดังนั้นส่วนใหญ่จึงนิยมทำเป็นลายเส้น (graphic arts) หรือถ่ายภาพ ส่วนข้อความบนปกหน้า มีแค่เพียงชื่อเรื่อง ชื่อผู้แต่ง สำนักพิมพ์ หรือตราของสำนักพิมพ์ นอกจากนี้ยังมีราคาจำหน่ายไว้ที่มุมปกด้านล่างด้วย ปกหนังสือเรียนส่วนใหญ่นิยมใช้กระดาษอาร์ตหนาประมาณ 210-260 แกรม ไม่นิยมปกแข็ง

ชื่อเรื่องหนังสือเรียนในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น-ตอนปลาย และระดับอุดมศึกษาที่อยู่ในสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการนั้น นอกจากจะนิยมใส่รหัสรายวิชาแล้วยังนิยมใส่ระดับผู้เรียน (ผู้อ่านหรือผู้ใช้) และหลักสูตรที่หนังสือเรียนเล่มนี้ได้นำมาใช้ หรือเขียนตามหลักสูตรนั้น ๆ ไว้ด้วย เช่น

ตัวอย่างที่ 1

หนังสือเรียนสังคมศึกษา
รายวิชา ส.026 ประวัติศาสตร์อเมริกา
ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย
ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2524
และ
หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2524
(ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)

ตัวอย่างที่ 2

หนังสือเรียนพลานามัย
รายวิชา พ.011 - พ.012
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2521
(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

1.2 ปกหลัง (back cover) ไม่นิยมมีภาพหรือออกแบบเป็นลวดลาย ส่วนมากปล่อยว่าง มีเพียงชื่อสำนักพิมพ์และตราของสำนักพิมพ์ รวมทั้งใบอนุญาตให้ใช้หนังสือเรียนในโรงเรียนเท่านั้น

1.3 สันปก (spine) มีข้อความ "ชื่อเรื่อง" "รายวิชา" และ "ผู้แต่ง"

1.4 หน้าปกใน (title page) หน้านี้อยู่ด้านขวามือเสมอ ถือเป็นหน้าสำคัญและเป็นหน้าแรกของหนังสือ ถ้ามีเลขหน้ากำกับมักขึ้นเป็นหน้าหนึ่ง แต่ไม่นิยมใส่เลขหน้ากั้นนัก เลขหน้า (หน้าหนึ่ง) นิยมใส่เมื่อถึงหน้าที่กล่าวถึงเนื้อหา (บทที่ 1) ข้อความในหน้าปกในประกอบด้วย 1) ชื่อหนังสือและส่วนประกอบของชื่อหนังสือ 2) ชื่อผู้แต่งและคณะ 3) ตราสำนักพิมพ์และชื่อสำนักพิมพ์พร้อมที่อยู่ 4) ISBN 5) ราคาจำหน่าย

1.5 หน้าลิขสิทธิ์ (copyright page) หน้านี้อยู่ด้านหลังของหน้าปกใน มีรายละเอียดเกี่ยวกับลิขสิทธิ์การพิมพ์ ซึ่งได้แก่ ชื่อเรื่อง ชื่อผู้แต่ง-ผู้จัดทำ บรรณาธิการ พิมพ์ครั้งที่...(วัน เดือน ปี) ผู้ทรงลิขสิทธิ์-สำนักพิมพ์ ผู้จัดพิมพ์และจำหน่ายพร้อมที่อยู่ติดต่อ ราคาหนังสือและเลข ISBN (หมายถึงเลขหนังสือสากลมาจากคำเต็มว่า International Standard Book Number เลขนี้ขอได้จากหอสมุดแห่งชาติ) จำนวนครั้งที่ตีพิมพ์ และจำนวนเล่มที่พิมพ์

1.6 หน้าคำอุทิศหรือคำนิยม (dedication page) หน้านี้อยู่ต่อจากหน้าลิขสิทธิ์ หรืออาจจะอยู่ในหน้าเดียวกับหน้าลิขสิทธิ์ก็ได้ มีข้อความที่ผู้เขียนเขียนอุทิศให้แก่บุคคลผู้เป็นที่รัก หรือผู้ที่มีอุปการะในการจัดหนังสือเล่มนี้ หรือจะเป็นคำขอบคุณ หรือคำนิยมที่ยกย่องผู้ที่มีส่วนร่วมหรือเอื้อเฟื้อในการทำหนังสือเล่มนี้ (acknowledgement)

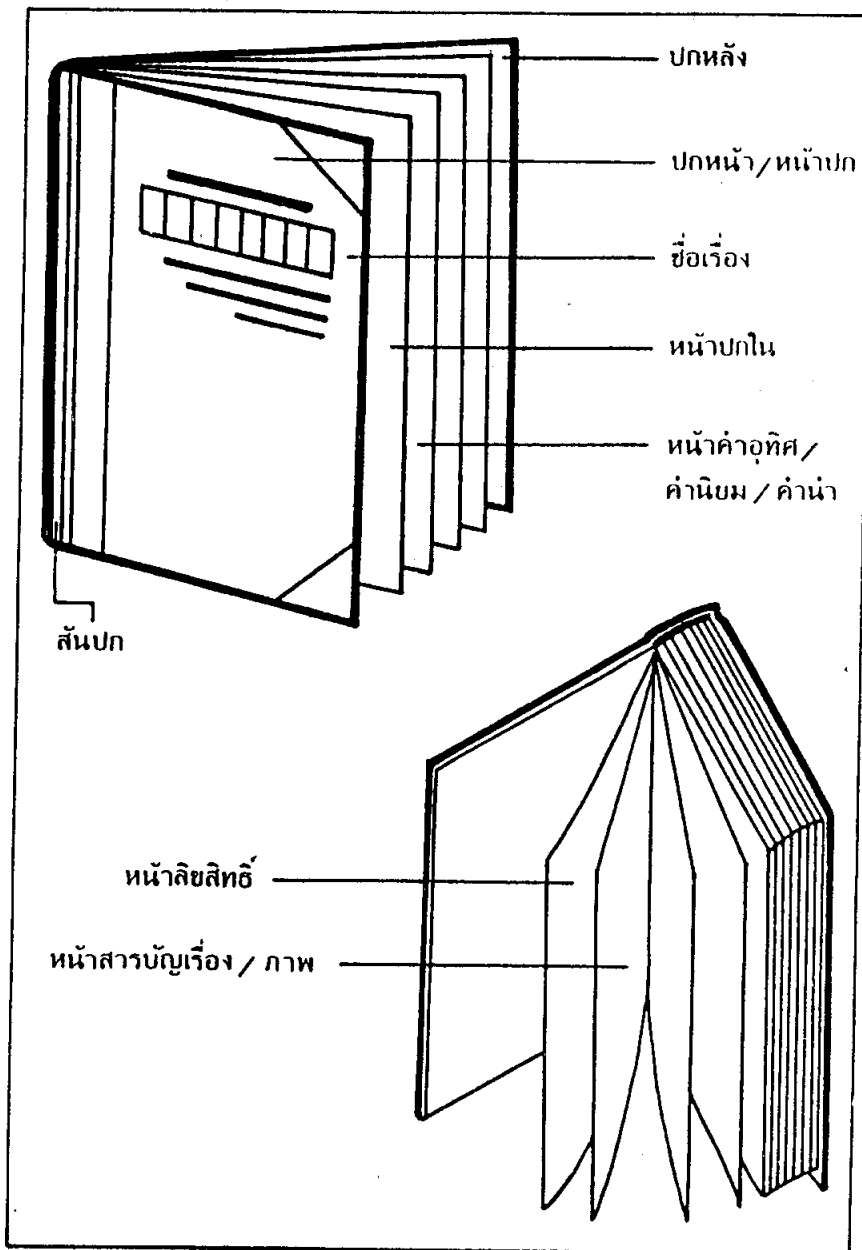
1.7 หน้าคำนำ คำชี้แจง (preface, foreword) หน้านี้ต่อจากหน้าคำอุทิศและหน้าลิขสิทธิ์ ซึ่งปกติจะมีในหนังสือวิชาการหรือหนังสือที่จัดพิมพ์หลาย ๆ ครั้ง สำหรับคำนำของหนังสือเรียน มีข้อความที่แสดงจุดประสงค์ของการเขียน หรือบอกหลักสูตรและทฤษฎีความรู้ที่ใช้ในการเขียนหรือสาระประโยชน์ของหนังสือ ตลอดจนประวัติความเป็นมา หรือคำชี้แจงการใช้หนังสือเล่มนี้ บางครั้งอาจมีรายชื่อคณะผู้จัดทำหรือแหล่งข้อมูลที่ได้มา สิ่งสำคัญของคำนำคือบอกจุดเน้นหรือคุณสมบัติพิเศษของหนังสือเรียนเล่มนี้ นั่นคือบอกหัวใจของเนื้อหาสาระ ตลอดจนสาระประโยชน์จะบังเกิดแก่ผู้อ่านกลุ่มใด คำนำหรือคำชี้แจงนี้ นิยมเขียนเป็นข้อความประเภทความเรียง บรรยายบอกเล่าสั้น ๆ ภายในหนึ่งหรือสองหน้าเป็นอย่างมาก

1.8 หน้าสารบัญหรือสารบาญ (content page) หน้านี้อยู่ด้านซ้ายมือหรือขวามือแล้วแต่หน้าจะวาง แต่ควรให้ต่อจากหน้าคำนำ หรืออยู่ต่อจากหน้าปกในในกรณีที่ไม่มีหน้าคำอุทิศและหน้าคำนำ การจัดลำดับหน้าระหว่างหน้าคำนำและหน้าสารบัญอาจสลับที่กันได้ ในหน้านี้บรรจุบัญชีหัวข้อเรื่อง หรือเรื่อง หรือบทที่ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ พร้อมทั้งระบุเลขหน้าไว้ด้วย เพื่อสะดวกแก่ผู้อ่าน สามารถค้นหาสิ่งที่ต้องการได้รวดเร็ว หน้านี้อาจมีหลายหน้าซึ่งแบ่งออกเป็นสารบัญภาพ แผนที่ แผนภูมิ ตาราง

สารบัญเรื่อง คือโครงสร้างเนื้อหาของหนังสือ ที่ปรากฏในรูปรายการหัวข้อที่แบ่งออกเป็นภาค..เป็นบท..เป็นตอน จัดเรียงตามลำดับต่อเนื่องเชื่อมโยงกันอย่างมีเหตุมีผล หรือตามโครงสร้างเนื้อหาของวิชาหรือรายวิชา หรือตามความง่ายยากของการเรียนรู้ของศาสตร์นั้นๆ ในรายการหัวข้อที่แบ่งเป็นบทนั้น ถ้าในแต่ละบทมีหัวข้อย่อยลงไปอีก ก็อาจจะใส่หัวข้อย่อยๆ

เหล่านั้นลงไปอีกก็ได้ ในแต่ละหัวข้อ (ชื่อหัวข้อ) จะต้องระบุหน้าไว้ด้วย (เฉพาะหน้าที่เริ่มต้นเท่านั้น) เมื่อจบรายการหัวข้อที่เป็นชื่อหัวข้อแล้ว อาจจะมีเครื่องมือที่ช่วยเสริมการอ่านและการเรียนรู้ ซึ่งอาจจะจัดอยู่ในรายการภาคผนวก ซึ่งประกอบด้วยคำถาม กิจกรรมเสนอแนะ คำอธิบายศัพท์ หนังสืออ้างอิง เป็นต้น

ในหนังสือเรียน หรือหนังสือตำราความรู้ที่เสนอเนื้อหาค่อนข้างยาว มีรายละเอียดข้อมูลมากมายซับซ้อน ซึ่งบางครั้งจะต้องมีเครื่องมือช่วยอ่าน ช่วยขยายข้อความให้ชัดเจน เครื่องมือช่วยอ่านเหล่านี้ ได้แก่ ภาพประกอบ แผนภูมิ ตาราง แผนที่ เมื่อนำเข้ามาใช้เข้ามาปรากฏอยู่ในหนังสือด้วย ก็ควรจะทำให้ผู้อ่านสามารถใช้ได้ง่าย นั่นคือควรจะทำให้เป็นสารบัญภาพ สารบัญแผนที่ สารบัญแผนภูมิ และตาราง (list of illustrations, maps, diagrams and tables) โดยจัดเรียงตามลำดับหน้า และระบุหน้า (เริ่มต้น) ไว้ด้วย จะทำให้หนังสือเรียนเล่มนี้มีลักษณะที่ดี มีคุณค่าแก่การศึกษามาก

2. ส่วนเนื้อหาของหนังสือ หรือส่วนกลางของหนังสือ ประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

2.1 บทนำ (introduction) ในหนังสือบางเล่ม โดยเฉพาะเล่มที่มีเนื้อหารายละเอียดมาก จะมีบทนำเรื่องอยู่ด้วย บทนำนี้เป็นส่วนสำคัญของหนังสือเรียน ซึ่งผู้เขียนมักใช้แสดงความเป็นมาของหนังสือเรียน เพื่อให้ผู้อ่านรู้เรื่องราวเกี่ยวกับหนังสือที่ตนกำลังอ่านมากยิ่งขึ้น

บทนำนี้อาจเป็นบทย่อหรือบทสังเขปของเนื้อหาสาระในหนังสือ เพื่อให้ผู้อ่านรู้ว่าตนกำลังจะอ่านเรื่องใด หรือในบางครั้งผู้เขียนอาจจะบอกปัญหา โครงสร้างเนื้อหา หรือบอกสาเหตุแรงจูงใจที่เขียนเรื่องนี้ หรืออาจจะบอกกรอบความคิดหลัก (conceptual framework) ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการเขียนหนังสือเล่มนี้ หรือบอกหลักการและทฤษฎีความรู้ที่ใช้ในการเขียนรายละเอียดของเนื้อหา หรืออาจจะบอกแนวทางการศึกษาเรื่องนี้ ตลอดจนแนววิจัยการศึกษา และการค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ก็ได้

ในปัจจุบันนี้ หนังสือเรียนโดยเฉพาะวิชาสังคมศึกษา นิยมเขียนบทนำในเชิงอธิบายความหมาย ขอบเขตและความสำคัญของการเรียนวิชาหรือศาสตร์นั้น ๆ เช่น วิชาภูมิศาสตร์ อาจจะเขียนคำนำอธิบายความหมายของวิชาภูมิศาสตร์ ตั้งแต่กำเนิดวิชา ความหมายในระยะเริ่มการเรียนวิชาภูมิศาสตร์สมัยใหม่ ความหมายในปัจจุบัน การแบ่งสาขา ความสำคัญและประโยชน์ของวิชาภูมิศาสตร์ เป็นต้น หรืออาจจะเขียนบทนำเป็นเชิงแนะนำ เกริ่นให้ผู้อ่านรู้ภูมิหลังความเป็นมาและองค์ประกอบสำคัญ เช่น สภาพภูมิศาสตร์ของประเทศที่จะเรียน ก่อนที่จะเริ่มเรียนรายละเอียดในเนื้อหาได้

บทนำมักมีความยาวเกินหนึ่งหน้าขึ้นไป และหน้าแรกของบทนำนิยมให้เป็นหน้าเลขคู่ซึ่งอยู่ด้านขวามือ และนับเป็นหน้าหนึ่งของหนังสือ โดยมีเลขหน้ากำกับ

2.2 เนื้อเรื่อง เนื้อเรื่องนี่คือส่วนสำคัญที่สุดของหนังสือเรียน ผู้เขียนส่วนใหญ่จะแบ่งเนื้อหาออกเป็นภาค เป็นตอน เป็นบท เป็นหัวข้อใหญ่ หัวข้อเล็ก/ย่อย และย่อหน้า ตามลักษณะโครงสร้างเนื้อหาวิชา (knowledge structure) เพื่อให้ผู้อ่านได้ศึกษาไปที่ละเรื่อง และทำความเข้าใจไปตามลำดับ ไม่สับสน และควรจรรักษารูปแบบการเสนอเนื้อหาให้เป็นลักษณะเดียวกันตลอดเล่ม

เนื้อเรื่องนี้ นิยมการจัดหน้าดังนี้

2.2.1 หน้าแรกของเนื้อหา ในกรณีที่หนังสือเรียนไม่มีบทนำ นิยมให้ขึ้นหน้าแรกของเนื้อหาอยู่ด้านขวามือ (หน้าเลขคู่) โดยอาจปล่อยว่างหน้าซ้ายมือ หรือใส่รูปภาพแทนไว้ก็ได้ ในหน้าแรกของเนื้อหานี้มีเลขหน้า โดยอาจจะนับต่อจากหน้าชื่อเรื่องหรือหน้าปกใน (ซึ่งถือเป็นหน้า 1) หรือจะนับหน้าแรกของเนื้อหาเป็นหน้า 1 มีเลขกำกับก็ได้ เลขหน้านี้ใส่ในบริเวณข้างบน หรือข้างล่างของหน้ากระดาษก็ได้ตามแต่จะชอบ แต่ถ้าเป็นหน้าซ้ายมือ (หน้าเลขคู่) เลขหน้าจะอยู่มุมซ้ายมือสุด ถ้าเป็นหน้าขวา (หน้าเลขคี่) เลขหน้าจะอยู่มุมขวามือสุด อย่างไรก็ตามอาจจะอยู่ตรงกลางหน้าก็ได้ ในกรณีที่หนังสือเรียนหรือตำราที่มีเนื้อหามาก ๆ ซึ่งจะมีการแบ่งออกเป็นบท ๆ จะต้องคำนึงถึงตำแหน่งบริเวณที่จะใส่ชื่อบทด้วย

2.2.2 หน้าต่อไปของเนื้อหา ในหน้าต่อจากหน้าแรกของเนื้อหา ซึ่งมักจะอยู่ด้านซ้ายมือ (หน้าเลขคู่) และหน้าถัด ๆ ไป ให้จัดเรียงลำดับตามเลขหน้า โดยกำหนดให้หน้าขวามือเป็นหน้าเลขคี่ หน้าซ้ายมือเป็นเลขคู่

2.3 ภาพในหน้าเนื้อหา การจัดภาพประกอบเนื้อหาในหนังสือเรียนมีความสำคัญอยู่ไม่น้อย การเลือกใช้ภาพประกอบซึ่งอาจเป็นภาพถ่าย ภาพวาด และภาพลายเส้นหรือแผนภูมิ แผนที่ ตารางมีหลักอยู่ว่าให้มีความเหมาะสมกับเนื้อหา และเกี่ยวข้องกับเนื้อหาในลักษณะที่ใช้ภาพเป็นสื่อการเรียนการสอนชนิดหนึ่ง และเพื่อช่วยอธิบายเนื้อหาให้เข้าใจง่ายขึ้น ภาพที่เลือกมาต้องมีขนาดเหมาะสม ไม่เล็กจนมองแทบไม่เห็นหรือไม่ใหญ่จนเต็มหน้า และมีความชัดเจน เพื่อให้นักเรียนใช้เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจเนื้อหาที่อ่าน มีจำนวนเหมาะสมไม่มากหรือน้อยเกินไป

การจัดภาพจะต้องจัดภาพให้เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหา โดยอาจจัดภาพให้อยู่เป็นครึ่งหนึ่ง (1/2) ของหน้า หรือเป็นหนึ่งในสี่ (1/4) ของหน้า ส่วนเนื้อที่ที่เหลือในหน้าให้ใส่เนื้อหา/ข้อความที่เกี่ยวข้องกับภาพ ควรหลีกเลี่ยงการใช้รูปเต็มหน้าที่ไม่มีเนื้อหาอธิบาย

3. ส่วนท้ายของหนังสือ หรือส่วนหลัง ในหนังสือหลายประเภทมีการจัดหลายรูปแบบ ที่นิยมจัดทำกันได้แก่

3.1 หน้าบรรณุกรม รายชื่อหนังสืออ้างอิง ภาคผนวก ซึ่งประกอบด้วยความรู้ต่าง ๆ คำอธิบายศัพท์ อภิธานศัพท์ ดัชนีเรื่อง ดัชนีภาพ หน้าเหล่านี้ต้องใส่เลขหน้า

3.2 หน้ากิจกรรมอื่น ๆ เช่น แบบฝึกหัด กิจกรรมท้ายเรื่อง คำถามท้ายบท ซึ่ง
ต้องใส่เลขหน้าด้วยเช่นเดียวกัน